

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

Безпосереднім об'єктом дослідження виступає діяльність відділу зарубіжної фольклористики (раніше – мистецтва та народної творчості зарубіжних країн) Інституту фольклористики, мистецтвознавства та етнології ім.М.Т. Рильського Національної академії наук України, зокрема коло наукових зацікавлень співробітників відділу у напрямку заявленому у темі виступу.

Ключові слова: *етнічні меншини, національні меншини, етнос і фольклор.*

Одним із пріоритетних напрямків діяльності співробітників відділу виступає дослідження фольклору етносів, що населяють територію сучасної України, адже цей напрямок є дуже плідним, враховуючи той факт, що Україна як країна, що перебуває на перехресті шляхів між Сходом і Заходом, стала Батьківщиною для багатьох етносів. Згадаймо, що національний склад України дуже строкатий, за переписом 1989 року, на території України проживає близько 130 національностей, нерівномірно розселених по території України. Деякі з них проживають компактно, як, наприклад, угорці на Закарпатті, болгари – на півдні України, інші – змішуються з корінним населенням, створюючи багатонаціональні регіони. Так, переважно, розселені росіяни, які проживають переважно у Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській, Херсонській областях, на Київщині. Велику національну меншину в Україні складають євреї. Понад дві третини їх проживає у Києві, Одеській, Чернівецькій, Харківській, Житомирській, Вінницькій і Дніпропетровській областях. Білорусів найбільше серед жителів Криму, Донецької, Рівненської, Дніпропетровської, Луганської, Миколаївської, Харківської, Запорізької областей і Києва. У Чернівецькій, Одеській, Запорізькій областях компактно і змішано з іншими етносами проживають молдаване і румуни. В Житомирській, Хмельницькій, Львівській областях та у Києві живе основна частина поляків. Невеликі їх групи є у Вінницькій, Донецькій, Тернопільській та інших областях. Більш-менш компактно розселені в районах Житомирської, Запорізької та Закарпатської областей чехи та словаки, німці – у Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Закарпатській, Запорізькій, Луганській областях та в Автономній Республіці Крим. Змішано і компактно в Україні проживають греки, гагаузи, кримські татари, останні переважно в Криму.

Відомим є факт, що із проголошенням незалежності України зростає увага до проблем національностей, що її населяють. На сучасному етапі для громадян України створюються реальні сприятливі умови для всебічного розвитку етносів, адже правові засади державної міжнаціональної політики впливають з Конституції України, Декларації прав національностей України, безпосередньо із основних засад, сформульованих у Законі України „Про національні меншини в Україні”, інших важливих законодавчих актів.

Одним із найяскравіших виявів національної свідомості кожного етносу є його культура, побут і звичаї, народна творчість, зокрема словесний фольклор – уснопоестична

творчість. Фольклор етнічних меншин завдяки своїй усній формі став скарбницею народних традицій, зберігши все найкраще з духовності нації, яка протягом століть керувалася його неписаними моральними законами. Етноси України, що проживали на її території споконвіку або ж розселилися тут в результаті численних міграцій, зберегли свою усну традицію, накопичувану віками. І досі поширені на території України мелодійні болгарські пісні, запальні грецькі сиртаки та угорські чардаші, старовинні польській балади, російські частушки, веселі єврейські анекдоти, екзотичні казки народів Сходу. Безперечно, не всі фольклорні жанри представлені однаковою мірою на сучасному етапі, не всі збережені в однаковому обсязі. Стрімка зміна традиційного способу життя, характерна для нашого сьогодення, асимілятивні процеси призвели до значних змін у функціонуванні народної творчості. Водночас спостерігається і таке явище, як консервація національних культурних надбань, збереження в іноетнічному середовищі власної поетичної творчості та мови – своєрідного фундаменту цієї творчості.

Водночас простежується і тенденція взаємовпливів, взаємодії у фольклорі різних етнічних груп, адже в природі немає етнічно чистих культур і наднаціональних явищ. Запозичення можуть відбуватися на різних рівнях і призводити до значних змін у структурі народнопоетичних явищ. Ці процеси можуть набувати й інших, більш сучасних форм, наприклад, використання фольклору в професійних формах культури, в художній самодіяльності. Так, культурно-мистецькі традиції іноетнічного населення України представляють численні самодіяльні художні колективи. На сьогодні сформовано художні колективи таких національних меншин, як албанці, дагестанці, кримські татари, турки-месхетинці, гагаузи та інші. Традиційними стали фестивалі фольклору національних спільнот, найпоказовішими з них були – „Веселка Полісся” (у Житомирі), „Квіти Поділля” (в Городку), де були представлені польські національні колективи.

Відповідно і дослідження національних меншин стає пріоритетним майже для всіх суспільних наук, насамперед для соціології, історії, політології, проте не менш важливим є збирання та вивчення матеріалів, які висвітлюють духовну та матеріальну культуру кожного етносу, його звичаї, фольклорні традиції, – те, що визначає його ментальність. Сьогодення засвідчує духовне відродження всіх національних спільнот вільної і незалежної України, в якому одне з провідних місць відводиться фольклору. Вивчення сучасного фольклорного процесу в Україні розкриває життєвість поетичної творчості, її не тільки історико-культурне та етнографічне, а й велике художнє значення. Визначною частиною сучасного фольклору залишаються традиційні пісні, які і на сьогоднішній не втрачають провідного місця серед інших видів народного мистецтва, оскільки в них художньо відбито важливі проблеми суспільного та особистого життя, репрезентовано світоглядні й естетичні уподобання народу, його почуття, моральні, соціальні, правові, господарські ідеали. Тому зайвим є пояснення необхідності збирання, зберігання, осмислення і популяризації традиційної пісенної творчості усіх етносів, що проживають нині на території України.

Зусиллями фольклористів, переважно співробітників наукових установ Національної Академії наук України зібрано значний фольклорний матеріал національних спільнот України. Ще наприкінці 20-х років в Україні існувало кілька важливих наукових осередків, де вивчалася народна творчість національних спільнот. Це, насамперед, Етнографічна комісія, у складі якої працювали Кабінет музичної етнографії, Комісія

історичної пісенності, Кабінет національних меншостей. Вже у 20-ті роки відомими фольклористами К.Квіткою, М.П. Гайдаєм, В. Харковим було записано білоруські, болгарські, айсорські народні пісні. К.Квітка 1929 р. у „Бюлетені Етнографічної комісії” опублікував спеціальну програму збирання і дослідження народної музики національних меншин. Етнографічна комісія приділяла велику увагу вивченню фольклору чехів, молдован, німців, поляків, болгар, росіян та інших, зокрема вийшов друком нарис „Українські цигани” (К., 1931), де був представлений і фольклор. У Житомирському інституті народної освіти діяли польські та чеські наукові семінари, якими керував професор К.А. Рихлік.

У фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського Національної Академії наук України зберігається чимало записів фольклору слов'янських і неслов'янських національних спільнот України, серед яких значна частина зроблена співробітниками відділу слов'янської фольклористики Інституту в 70-80-х роках. У 90-ті роки найповніше опубліковано пісенний фольклор болгар України, видано збірки народних балад та казок угорців Закарпаття, окремі записи пісенного матеріалу інших етносів України побачили світ у різних репертуарних збірниках, журналах, наукових розвідках тощо.

Цікавим виданням, що його було видано у 1996 році, є збірка статей „Під одним небом” (Фольклор етносів України), підготовлена у межах Інституту фольклористики, мистецтвознавства та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, зокрема, співробітниками відділу мистецтвознавства, фольклористики та етнології, автори якої мали на меті висвітлити характерні ознаки пісенного фольклору етносів, що проживають на території України, особливості його поетики, побутування, розвитку та національної специфіки, а також репрезентувати інші види народного мистецтва, носіїв і збирачів народної творчості, регіональну самобутність народної культури білорусів, болгар, греків, євреїв, кримських татар, молдован, поляків, росіян, сербів, угорців, чехів. Цінним додатком до науково-популярних статей є публікація в книзі текстів білоруських, болгарських, грецьких, єврейських, кримськотатарських, молдовських, румунських, польських, російських, словацьких, угорських та чеських пісень національними мовами. У збірці представлено наступні цікаві статті: Я. Конєвої, Н. Шумади „Історична доля та народна творчість болгарської діаспори в Україні”; Н. Задорожнюк „Весільна обрядовість болгар, що живуть в Україні”; М. Гайдая і В. Борисенко, де розглядається пісенний фольклор, весільні звичаї та обряди греків Приазов'я; Г. Полянкер „Слово про єврейський фольклор”; М. Гайдая „Фольклор кримських татар”; В. Шаблювського „Фольклор східних романців, що живуть в Україні”; Л. Вахніної „Особливості побутування польського фольклору Житомирщини”; О. Микитенко „Фольклорні згадки про переселення сербів в Україну у 18 столітті”; Л. Мушкетик „Угорська народна поезія з околиць Берегового”; В. Наулко „Чехи в Україні”.

У записах збірника представлені основні пісенні жанри болгарського фольклору – ліричні, весільні, історичні, хороводні, танцювальні пісні, що відзначаються своєрідністю стильової та музичної побудови. Менш зібрано і досліджено білоруські пісні, що в основному побутують на українсько-білоруському пограниччі, де в селах проживає змішане населення. Тут переважно побутують календарно-обрядові та родинно-побутові білоруські пісні, більшість яких записано під час експедицій 70-80-х років. Популярність польської народної пісні спостерігається не лише в репертуарі поляків, а й серед укра-

їнського населення. Слід відзначити жанрове багатство пісень українських поляків – календарно-обрядові та сімейно-обрядові пісні, високохудожні балади та любовна лірика. Гідна подиву сталість збереження фольклорно-етнографічних рис у російських поселеннях лівован України (Одещина, Харківщина, Буковина), це насамперед стосується обрядової поезії. Однак, якщо порівняти записи 30-х та 70-х років, то сучасний репертуар російських сіл, зберігаючи жанровий склад, художньо-композиційні особливості та виконавські стильові риси російської пісенності, включає й українські пісні.

Же з останнього десятиріччя минулого століття славістами-науковцями зібрано значний музично-фольклорний матеріал серед словаків і чехів України (Закарпатська, Миколаївська, Запорізька, Волинська, Житомирська області). У словаків найбільш поширеними є традиції солдатських, рекрутських, жартівливих і ліричних пісень. Серед чеського населення широко побутують пісні напівлітературного походження – романси, баладні пісні про кохання, меншою мірою – соціально-побутові, солдатські, весільні. Крім того, пісенний репертуар чехів включає пісні календарно-обрядові, родинно-побутові, вояцькі, жартівливі, застольні. Слід зауважити, що загальний характер пісенності українських чехів ідентичний традиційній народнопісенній творчості народу Чехії.

Національну своєрідність зберігає пісенна традиція неслов'янських етнічних груп – греків, євреїв, румунів, угорців, кримських татар, що проживають в Україні. Пісенний фольклор останніх вимагає на сьогоднішній день спеціального дослідження, а у зв'язку з поверненням кримських татар на свою історичну батьківщину необхідно здійснити масштабний запис їх пісенної творчості.

Багатством жанрів і різноманітністю стильової побудови позначені грецькі, румунські та угорські пісні. Серед грецьких пісень переважають історичні, родинно-побутові, жартівливі й танцювальні пісні. Серед кримсько-татарських пісень окреме місце посідають імпровізаційні пісні, – своєрідні пісенні змагання між дівчатами і юнаками на весіллі. В репертуарі кримських татар зберігається чимало ігрових та жартівливих пісень, лірика та епос побутують зрідка.

Окремі фольклорні жанри етнічних меншин теж виступають предметом зацікавлень науковців. У 1973 році побачила світ робота „Хліборобська обрядова поезія слов'ян” (К., 1973), автор Ю.З. Круть, к.ф.н., в минулому співробітник відділу. До того ж, у межах видавництва „Етнос” вже протягом 15 років виходить друком серія книжок „Казки народів світу”, серед них є й видання, які репрезентують казки етнічних меншин України, зокрема співробітниками відділу підготовлені двомовні збірки „Угорські народні казки Закарпаття (рідкісної краси)” (підготувала матеріали – к.ф.н., провідний науковий співробітник відділу Л. Мушкетик, з цих казок було зроблені численні записи угорців, які перебували у спектрі зацікавлень угорських дослідників; „Польські народні казки” (підготувала матеріали – завідувач відділу „Мистецтва та народної творчості зарубіжних країн”). Співробітники відділу звертали-ся також до окремих тем з дослідження фольклору етнічних меншин в Україні. Так, к.ф.н. Л. Мушкетик, аналізуючи питання з міжнародних зв'язків слов'ян, зокрема досліджуючи зв'язки угорців із слов'янськими народами, звернулася до образу короля Матяша у народній прозі Закарпаття» (тему було розроблено разом із угорською дослідницею Кризою, інтерес до неї був зумовлений 500 річницею його входження на престол).

Завідувач відділу Л. Вахніна під час виступів на Міжнародна наукових конференціях, зокрема „Слов'янський ідентитет: спільне майбутнє і парадигма XXI ст.” (Київ,

2009) виступила із доповіддю „Ідентичність слов'янських народних традицій та сучасна цивілізація”, а також 18 Міжнародній науковій конференції ім. Сергія Бурого „Мова і культура” (22-25. 06. 2009, Київ), доповідь „Фольклорне пограниччя і проблема сучасної фольклористики в європейських країнах”, Міжнародному науковому семінарі комісії з етнологістики при МКС „Сучасне анкетування” (12. 06. 2009, Вроцлав) у доповідь „Роль анкетування в сучасних дослідженнях поляків України” глибоко і ґрунтовно дослідила жанрові і стилеві особливості фольклору етнічних меншин в Україні, особливості фольклорного доробку українсько-польського пограниччя. Питання фольклору етнічних меншин в Україні виступало і предметом наукових зацікавлень мол. наук. співр., к.ф.н. В. Головатюк (Іван Гнатюк – дослідник українського фольклору Підляшшя).

Чимало молодих дослідників (йдеється про очних і заочних аспірантів) обирають об'єктом уваги у дисертаційному дослідженні фольклор етнічних меншин України, зокрема „Фольклор греків України: пісенний фольклор, історія дослідження” (Н. Пінчук), „Дослідження фольклору болгар Приазов'я” (О. Червенко); до захисту у межах відділу підготовлено дисертацію О. М. Гуменюк „Любовна лірика в кримськотатарському пісенному фольклорі: тематичні мотиви, особливості поетики”.

Важливим кроком у дослідженні фольклору етнічних меншин України стає підготовка проєктів, спрямованих на налагодження культурних зв'язків між науковими установами країн як слов'янського регіону, так і більш далекого зарубіжжя. Так у межах відділу підготовлено подібні проєкти із країнами колишньої Югославії, Болгарії, Ізраїлю, Угорщини та багатьох інших країн. Важливим пунктом культурного обміну стає і передача інформації про фольклор етнічних меншин репрезентованих країн, що населяють територію сучасної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кабузан В.М. Украинцы в мире динамика численности и расселения. 20-е годы XVIII века – 1989 год Ин-т рос. истории РАН.- М.: Наука, 2006 – 658 с.
2. Під одним небом: Фольклор етносів України / Л.К. Вахніна і ін. (упоряд.). – Київ: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1996. – 255с.
3. Чорний С. Національний склад населення України. – Київ: Картографія, 2001.
4. Pieśni Ludowe Polaków Ukrainy. Пісенна культура польської діаспори України / Л.К. Вахніна (упоряд. та авт. передмови). – Київ: Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України, 2002. – 288с.
5. Wachnina L. Dzień dzisiejszy kultury polskiej na Ukrainie // Fascynacje folklorystyczne. Księga poświęcona pamięci Heleny Kapelań. – Warszawa: Wydawnictwo AGADE, 2002. – S.147-150.

Карацуба М.Ю., докторант, к.ф.н.
ИМФЕ НАНУ, Киев

ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКИХ МЕНЬШИНСТВ УКРАИНЫ

Непосредственным объектом исследования выступает в статье деятельность отдела зарубежной фольклористики (ранее – искусства и народного творчества зарубежных стран) Института искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Ф. Рылского НАН Украины, в частности круг научных интересов сотрудников отдела в направлении, заявленном в теме доклада.

Ключевые слова: этнические меньшинства, национальные меньшинства, этнос и фольклор.

Karacuba M.J., candidate of sciences

Institute of Art, Folklore research and Ethnology named by M.Rylsky, Kyiv

THE FOLKLORE RESEARCHES OF ETHNIC MINORITIES OF UKRAINE

In this article the object of study is the research work of the Institute of Art, Folklore research and Ethnology named by M.Rylsky, in particular, the circle of interests of the colleagues of the department concerning the problem declared.

Key words: ethnic minorities, national minorities, ethnos and folklore.

УДК 81* 367

Мишеніна Т., док-р пед. наук, канд. філол. наук, доц.

КПІ ДВНЗ «Криворізький національний університет», Кривий Ріг

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗВУКОНАСЛІДУВАЛЬНИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА ПРИКЛАДІ НОВЕЛІСТИКИ 60-Х РР. ХХ СТ.)

На основі аналізу стилістично-функціональних особливостей звуконаслідувальних слів виокремлено чотири класи уживаних у сучасній українській мові звуконаслідувальних комплексів, що реалізують стилістичний потенціал. З'ясовано, що задля досягнення звукового ефекту використовуються одно- і багатокomпонентні утворення, авторські асоціативні звукові компоненти.

Ключові слова: вигуки, звуконаслідувальні слова, стилістично-функціональні особливості, стилістичний потенціал, структурно-семантичні особливості звуконаслідувальних утворень.

Під час розгляду питання про мотивований чи немотивований характер зв'язку звуку і значення у слові звуконаслідувальні слова витлумачуються традиційно як на-

© Мишеніна Т., 2014